

Володимир Омельчук,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціальної
і гуманітарної політики НАДУ

Управління телерадіоінформаційним простором України як складова державної гуманітарної політики

У статті розглядаються засади управління інформаційним простором України як складова державної гуманітарної політики. Це зумовлено необхідністю системного підходу до національної інформаційної сфери як важливої передумови творення держави та формування єдиної ідентичності. Аналізуються забезпечення управління у цій сфері та шляхи його оптимізації.

Ключові слова: єдиний гуманітарний простір, інтеграція, державна політика, системний аналіз.

Principles of management of Ukraine informative space as a constituent of public humanitarian policy are examined in this article. It is predefined the necessity of approach of the systems to the national informative sphere as important pre-condition of creation of the state and forming of general identity. Providing of management in this sphere and ways of his optimization is analysed.

Key words: general humanitarian space, integration, public policy, analysis of the systems.

Постановка проблеми. Національний телерадіоінформаційний простір України є важливою складовою єдиного гуманітарного простору України. Відповідно, відносини управління національними інформаційними процесами є невід'ємною частиною державної гуманітарної політики. Національна інформаційна політика держави має спрямовуватися на системне утвердження національної ідеї. Телерадіоінформаційна сфера є пріоритетом з огляду на її внутрішню динаміку й місце в єдиному гуманітарному просторі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення державної політики, наукові праці з державного управління. Ряд дослідників торкалися проблеми якості наповнення інформаційного простору України. Інформаційні аспекти гуманітарної політики України вивчали І.Лопушинський, П.Ситник, А.Мураховський, Ю.Бондар, В.Заблоцький, А.Москаленко, І.Чиж, С.Чукот [9; 10; 12]. Наукові інформаційні

теорії розглядають безпосередньо інформацію, її матеріальні носії, інформаційні процеси (збирання, систематизації, аналізу, перетворення, зберігання, пошуку, видачі й поширення документальної інформації), інформаційну діяльність, засоби та методи здійснення інформаційних процесів. Привертають увагу особливості інформації в єдиному гуманітарному просторі України, оптимізація системи управління нею. Окремим аспектам управління інформаційними процесами, зокрема забезпечення єдності національного інформаційного простору приділив увагу автор [14]. Однак спеціальні дослідження, які б розглядали управління телерадіоінформаційним простором у структурі формування єдиного гуманітарного простору України, відсутні. Тому *мета* статті - з'ясувати особливості управління системою національних телерадіоінформаційних процесів як структурного елемента гуманітарного простору України.

Виклад основного матеріалу. Єдиний гуманітарний простір України є передумовою розвитку національної держави. Це зумовлює нагальність вироблення теоретичних засад державної політики його телерадіомовного забезпечення. Важливою складовою системної реалізації державної політики в телерадіоінформаційній сфері є нормативно-правове забезпечення. Здійснюється мовна за формою і сутністю українізація телерадіопростору України. Чинне законодавство визначає, що не менше 50% від загального мовлення мають складати передачі (фільми), виготовлені особами, які діють в Україні. Мовлення загалом має здійснюватися державною мовою. Одночасно мовлення у регіонах може здійснюватися мовами національних меншин, які компактно проживають на певній території [9, с. 383-385; 7, с. 76]. Держава гарантує надання адресної підтримки ЗМІ, які цілеспрямовано сприяють розвитку мов і культур національних меншин [5, с. 6]. Це підтверджено рішенням Конституційного Суду України. На сьогодні діє понад 3000 нормативно-правових актів, які регламентують національний інформаційний простір України [2, с. 5]. На формування національного телерадіоінформаційного простору України впливають Європейська угода про захист телерадіомовлення та Протоколи до неї, прийняті 22 червня 1960 р., Європейська конвенція про транскордонне телебачення від 5 травня 1989 р., Декларація "Про свободу вираження поглядів та інформації" від 29 квітня 1982 р., Резолюція 1 "Майбутнє

громадського мовлення" (Прага, 7-8 грудня 1984 р.) [8, с. 79-82]. Встановлено загальні правові основи одержання, використання, поширення та зберігання інформації, закріплено право особи на інформацію в усіх сферах суспільного та державного життя України, а також систему інформації, її джерела, визначено статус учасників інформаційних відносин, урегульовано доступ до інформації та її охорону, захист суспільства від неправдивої інформації. Серед головних напрямів державної інформаційної політики - створення національних систем та мереж інформації, сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберіганню національних інформаційних ресурсів, гарантування інформаційного суверенітету України [6, с. 6-7]. Уряд передбачає в державному бюджеті кошти для фінансової підтримки творчих спілок у сфері засобів масової інформації, створення і розповсюдження національних фільмів [17, с. 76; 18, с. 44-45]. Ще 8 вересня 1997 р. Кабінет Міністрів України постановою № 998 затвердив "Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови", зміни і доповнення до яких було внесено урядовою постановою № 1004 від 2000 р.

Основні параметри національного інформаційного простору України визначаються: в юридичному плані - складом суб'єктів національного інформаційного простору, функціональною сферою та змістом їх діяльності, на які поширюється юрисдикція України; у територіальному плані - територією України та іншою територією, яка за законами України і міжнародними угодами є зоною діяльності суб'єктів національного інформаційного простору України, розміщення їх матеріально-технічної бази; у фізично-майновому плані - складом матеріально-технічних об'єктів, матеріальною та інтелектуально-інформаційною власністю суб'єктів національного інформаційного простору [11, с. 39]. Основними характеристиками національного інформаційного простору України є якісний і кількісний склад елементів, їх просторове розташування та особливості взаємозв'язку, кількість інформації, що зберігається, потужності щодо генерування та передачі інформації. Візуалізація виступає чинником структуризації єдиного гуманітарного простору України. Сучасний медіапростір коригується з єдиним гуманітарним простором України [10, с. 70-73].

Оволодіння інформаційним простором сприяє як утвердженню нації у цілому, так і впевненості в майбутньому кожної людини зокрема. Відставання від інноваційних форм передачі й отримання інформації негативно позначається на культурному зростанні окремої особистості і нації. Тому пріоритетом є створення комунікативних каналів донесення національно значущої інформації, які виступають чинниками цементування гуманітарного простору. Духовна сфера є однією з основних у національній інформаційній сфері. Ретроспективна документативна інформація використовується для підготовки управлінських рішень, у разі потреби відомостей про стан об'єктів управління, їх роботу в минулому. У культурно-духовному житті через ретроспективну інформацію забезпечується популяризація знань у різних галузях освіти, культури і мистецтва, особливо у зв'язку з вивченням історичних подій, біографій національних, державних та культурних діячів, історії установ освіти, науки і культури.

Сформовані й відредаговані телевізійні програми руйнують історичну пам'ять людей, яка, складаючись зі специфічних знань і традицій, об'єднує окремих громадян у суспільство. Серед загроз соціокультурному простору України виокремлюють деформуючий вплив іноземних ЗМІ, шоу-бізнесу, деструктивних культів, регіональний сепаратизм тощо. Разом з тим духовно-інформаційна влада не виробляє мети, норм та цінностей суспільства, маніпулює свідомістю населення, обмежує духовну свободу, безуспішно шукає національну ідею. Близько 80% ефірного часу телерадіотрансляцій заповнено продуктом неукраїнського походження. Кабельними мережами поширюються програми багатьох іноземних телекомпаній. В ефірі західного регіону України активно присутні польські, угорські, румунські телерадіокомпанії. На сьогодні Концерн РРТ здає в оренду передавачі, ліцензійно закріплені за НРКУ, радіомовникам іноземних держав. Присутність "Голоса России" та радіокомпанії "Содружество", що транслюються Концерном РРТ, в інформаційному просторі України як за обсягами мовлення, так і за потужністю мережі в кілька разів перевищує наявність в ефірі програм українського державного радіомовлення. Держкомтелерадіо вкрай занепокоєний через втрату радіоінформаційного простору України на користь іноземних держав ще й тому, що технічні засоби Концерну РРТ,

які використовуються для поширення програм іноземних радіостанцій, входять до переліку радіопередавальних засобів, призначених для використання за умов надзвичайного стану та в особливий період, а це може створити проблеми при використанні їх за призначенням [12, с. 18-19]. Диспропорція в інформаційних потоках між Україною, з одного боку, Росією та ЄС з другого, особливо відчувається в АРК, на Донеччині та Луганщині. В ефірі Закарпаття ведуть мовлення 83 станції сусідніх держав [6, с. 16-20]. Уже учасники парламентських слухань "Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи", які відбулися 25 квітня 1997 р., висловлювали побоювання щодо посилення залежності національного інформаційного простору від зарубіжної інформаційної продукції, чужої інформаційної політики через юридичну та технічну беззастережність окремих нововведень, зокрема Інтернету [16, с. 33]. Разом з тим уже Закон України "Про телебачення і радіомовлення" від 21 грудня 1993 р. передбачив ведення мовлення державною мовою [4, с. 214]. Ураховуючи гостроту питань наповненості українського інформаційного простору, колегія Держтелерадіо України у липні 1997 р. розглянула питання "Про роботу Харківської обласної державної телерадіокомпанії України по виконанню Закону України "Про мови в Україні". Було відзначено істотну насиченість місцевого телерадіоефіру російською та російськомовною продукцією. Колегія прийняла рішення, спрямоване на здійснення невідкладних заходів з метою неухильного виконання конституційних вимог щодо функціонування державної мови, усунення недоліків, допущених у цій справі не лише у Харківській, а і в інших телерадіоорганізаціях [11, с. 517]. Починаючи з 2004 р. владі вдалося здійснити оптимізацію змістовного наповнення регіональних програм, посиливши україномовну та гуманітарну складову.

З метою підвищення ефективності управління в системі електронних ЗМІ була утворена Державна акціонерна компанія "Українське телебачення і радіомовлення", покликана вирішувати внутрішні питання загальнонаціонального державного телебачення і радіомовлення, забезпечення їх стабільного розвитку. У перші роки після проголошення незалежності України створено інформаційні агентства ("Укрінформ", "УНІАН", "Республіка", "Інтерфакс-Україна", ТО

"Новини"). Важливу роль відіграє ДІНАУ, передплатниками якого є понад 300 місцевих видань [2, с. 87-88].

Державну політику щодо телебачення і радіомовлення визначають Верховна Рада України та Президент України. Її реалізацію забезпечує Кабінет Міністрів України, координуючи діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у цій сфері. Уповноваженим органом управління державним телебаченням і радіомовленням України, що забезпечує реалізацію інформаційної політики держави, визначеної Верховною Радою України та Президентом України та контролюваної Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, є Державний комітет телебачення і радіомовлення України. Він координує та здійснює методологічне забезпечення діяльності Концерну радіомовлення, радіозв'язку та телебачення з усіма підприємствами та організаціями, що входять до його складу, вживає заходів для поліпшення художньої якості вітчизняних телерадіопрограм. Відповідно, комітету надано право розміщувати державне замовлення на виробництво і поширення теле- та радіопрограм [20].

Позавідомчим державним контролюючим органом, відповідальним за розвиток, якісний стан телебачення і радіомовлення, зростання рівня програм та передач, є Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Основними функціями Національної ради є: координація розробки концепції розвитку телерадіоінформаційного простору України та участь у її реалізації; видача телерадіоорганізаціям на конкурсній основі ліцензій на право використання каналу мовлення та часу мовлення; контроль за дотриманням законодавства у галузі телебачення і радіомовлення України та умов, зазначених у ліцензії; забезпечення реалізації прав телеглядачів та радіослухачів; контроль за раціональним використанням радіочастот, призначених для телерадіомовлення. До обов'язків Національної ради належать: ведення реєстру телерадіоорганізацій України, створення єдиного банку даних про них, розробка положень про порядок ліцензування і використання каналів мовлення та умов конкурсу на отримання ліцензій. Відповідно, Державна служба кінематографії України забезпечує створення умов для першочергового показу національних фільмів [21].

Оскільки телевізійні інформаційні програми - складові національного інформаційного простору, це вимагає їх національного забарвлення. Постійне посилення інформаційних потоків дає підстави говорити про їх масштабність та посилення питомої ваги в гуманітарному просторі держави [15, с. 1]. Згідно із застереженнями щодо ухваленого Кабінетом Міністрів України 27 квітня 2006 р. "Рішення про затвердження Концепції єдиного реєстру правових актів та інших документів Співдружності Незалежних Держав", яке набуло чинності 13 липня 2006 р., воно не передбачало зобов'язань щодо реалізації положень нормативно-правових документів, спрямованих на формування єдиного інформаційного простору СНД [18, с. 154-160]. Ключовою є націленість створюваних інформаційних технологій і систем на оперативне формування інформаційних ресурсів, що ґрунтується на автоматизації всіх етапів життєвого циклу інформаційних ресурсів - від зародження інформації до використання в інтересах виконання практичних завдань [1, с. 41].

Держкомтелерадіо України забезпечує захист національного інформаційного простору. Однією з передумов розгортання його діяльності є концептуальне переосмислення національної інформаційної політики України, посилення її гуманітарних складових [17, с. 19]. Серед складових національної безпеки держави в інформаційній сфері виокремимо розвиток системи вітчизняних ЗМІ, підтримку національного виробника інтелектуального продукту, збереження власної автентичності у світовому інформаційному просторі. Ці проблеми розглядалися і РНБО України.

У висновках Рахункової палати України Кабінету Міністрів України, надісланих восени 2003 р. до Національної ради з питань телебачення і радіомовлення України, зазначалося, що, ігноруючи виконання законів України щодо мовної політики, Національна рада не контролювала мовний режим комерційних телеканалів, не забезпечувала дотримання ліцензійних умов діяльності. Допущено недержавний підхід при створенні умов функціонування й розвитку української мови як державної. У Національну раду з питань телебачення і радіомовлення України направили документи, націлені на захист української мови, зокрема "Державну програму розвитку і функціонування української мови на період 2004-2010 рр.", листи з Кабінету

Міністрів України та Верховної Ради України. У 2003 р. до Національної ради звертався Державний комітет України з телебачення і радіомовлення, зауваживши про звуження сфери застосування української мови, незважаючи на закріпленій за нею статус державної [9, с. 386-387]. У 2005-2009 рр. Національна рада здійснила низку кроків щодо українізації теле- та радіоєфіру АРК [13, ст. 1039-1040].

З метою сприяння розвитку української журналістики та популяризації її кращих надбань у цій сфері за програмою "Фінансова підтримка творчих спілок у сфері засобів масової інформації" передбачено виділення коштів Національній спілці журналістів України. Вони мають спрямовуватися на організацію творчих конкурсів, фестивалів, виставок, підвищення кваліфікації журналістів. Ці бюджетні кошти використовуються Держкомтелерадіо в межах бюджетних асигнувань, визначених кошторисом, з урахуванням необхідності виконання бюджетних зобов'язань попередніх років, узятих на облік в органах Державного казначейства в разі їх відповідності паспортів програми. Держкомтелерадіо підготував план заходів щодо виконання бюджетної програми та затвердив результативні показники його виконання з поквартальною розбивкою [17, с. 44-45].

Учасники парламентських слухань з метою упорядкування інформаційного простору звернулися з пропозиціями його структурної перебудови. Уряду рекомендовано вжити заходів щодо забезпечення виконання законодавства з питань інформаційної діяльності, посилити контроль за його дотриманням органами державної виконавчої влади, забезпечити розроблення концепції розвитку національного інформаційного простору України, основ інформаційної політики держави, розвитку телебачення і радіомовлення, державну підтримку ЗМІ, задоволення інформаційних потреб суспільства. Важливим є запровадження обов'язкового моніторингу та експертних опитувань щодо встановлення ефективності виконання державного замовлення на інформаційні послуги (виробництво та поширення теле- і радіопрограм) [3, с. 14]. Передбачено проведення парламентських слухань з національної інформаційної політики щодо розгляду та вирішення завдань держави в інформаційній сфері, зокрема вдосконалення форм і методів роботи Верховної Ради України. Важливе значення

надається змістовному наповненню національного інформаційного простору України. Центральні та місцеві канали висвітлюють урядову діяльність та державну політику (трансляють урочисті заходи з ушанування пам'яті жертв Голодомору тощо). Зі зміною влади на початку 2010 р. почалося вироблення нових підходів управління інформаційною сферою, пошук його нових інституційних форм [19].

Висновки. Отже, телерадіоінформаційний сегмент є важливою складовою єдиного гуманітарного простору України. Тому управління ним є невід'ємною складовою забезпечення єдності гуманітарного простору України. У процесі аналізу основних компонентів інформаційної сфери виокремимо суб'єкти та об'єкти регулювання цієї сфери, її якісні та кількісні параметри. Змістова значущість інформаційних потоків гуманітарного простору коригується зі складом структурних елементів його інформаційної підсистеми.

Серед пропозицій у цій сфері - удосконалення засад залучення регіонів до вироблення державної політики в національній інформаційній сфері, взаємодія державних органів та об'єднань громадян, посилення регламентації ліцензування інформаційної сфери.

Перспективи подальших розвідок. Продовження досліджень потребує інформаційний вплив на вироблення національної культурної ідентичності та історичної пам'яті.

Список використаних джерел

1. Інформаційні системи нового покоління як чинник забезпечення національних інтересів / В. В. Балабін, І. В. Замаруєва, С. В. Ленков, А. О. Рось // Наука і оборона. - 2007. - № 1. - С. 40-45.

2. Бондар Ю. В. Національний інформаційний простір новітньої України: становлення та функціонування у процесі політичної трансформації суспільства / Ю. В. Бондар. - К. : МАУП, 2007. - 184 с.

3. Дніпренко Н. К. Зміна парадигми в державному управлінні інформаційною сферою: комунікативний аспект : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 "Теорія та історія державного управління" / Дніпренко Н. К. - Дніпропетровськ, 2005. - 20 с.

4. *Заблоцький В.* Державність української мови як правовий інститут / В. Заблоцький // Актуальні проблеми внутрішньої політики. - 2005. № 1. - С. 212-218.

5. Закони України "Про державну підтримку засобів масової інформації та соціального захисту журналістів", "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні" : станом на 1 груд. 2006 р. / Верховна Рада України. - К. : Парлам. вид-во, 2006. - С. 6.

6. *Іванівський В. В.* Телерадіопростір регіонів України: проблеми та перспективи розвитку на шляху до інформаційного суспільства / В. В. Іванівський // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. - 2007. Вип. 31. - С. 16-20.

7. *Капіца Ю.* Адаптація законодавства України у сфері мовлення, публічного сповіщення та кабельної ретрансляції до законодавства ЄС / Ю. Капіца, С. Ступак // Євроінформ : вісн. Держдепартаменту з питань адаптації законодавства. - 2006. - № 1 (2). - С. 72-76.

8. *Красноступ Г.* Адаптація законодавства України у сфері телебачення і радіомовлення до законодавства Європейського Союзу: окремі питання / Г. Красноступ // Право України. - 2007. - № 7. - С. 79-82.

9. *Лопушинський І.* Утвердження україномовного телепростору як чинник державної мовної політики України / І. Лопушинський // Вісн. НАДУ. - 2005. - № 2. - С. 383-385.

10. *Михайловська О.* Структура інформаційного розриву: світовий простір та Україна / О. Михайловська // Економіст. - 2007. - № 10 (жовт.). - С. 70-73.

11. *Москаленко А. З.* Основи масово-інформаційної діяльності : підручник / А. З. Москаленко, Л. В. Губерський, В. Ф. Іванов. - К., 1999. 634 с.

12. *Мураховський А.* Засади державної інформаційної політики / А. Мураховський // Україна - НАТО. - 2005. - № 5 (9). - С. 14-19.

13. Обращение Президиума Верховной Рады АРК к Вице-премьерминистру Д. В. Табачнику от 16 нояб. 2006 г. № 45/06 - ПВР // Сборник нормативно-правовых актов АРК. - Симферополь : Изд. ВР АРК, 2007. № 11. - 27 янв. - Ст. 1039-1140.

14. *Омельчук В.* Державна мовна політика та особливості її реалізації / В. Омельчук // Проблеми національної безпеки України в умовах сучасного розвитку України : матеріали

Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 15 верес. 2006 р.). - К. : МАУП, 2006. - С. 339-344.

15. *Поліщук Л. Д.* Структура телевізійного тексту (за матеріалами загальнонаціональних каналів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 : "Журналістика" / Поліщук Л. Д. - К., 2006. - 20 с.

16. Про підсумки парламентських слухань "Інформаційна політика України: стан і перспективи" : Постанова Верховної Ради України від 2 черв. 1999 р. № 705/-XIV (витяг) // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні : на 1 січ. 2001 р. / упоряд. С. Е. Демський ; відп. ред. С. П. Павлюк. - К. : Юрінком Інтер, 2001. - С. 35-36.

17. Про затвердження Порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки творчих спілок у сфері засобів масової інформації : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 берез. 2007 р. № 412 // ДВУ. - 2007. - № 6 (218). - С. 44-45.

18. Рішення про затвердження Концепції єдиного реєстру правових актів та інших документів Співдружності Незалежних Держав від 15 верес. 2004 р. : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 27 квіт. 2006 р. № 583 // ОВУ. - 2006. - № 37. - С. 154-160.

19. Про ліквідацію Національної комісії з утвердження свободи слова та розвитку інформаційної галузі : Указ Президента України від 2 квіт. 2010 р. № 493/2010. - Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/10801.html>

20. Положення про Державний комітет телебачення та радіомовлення України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 11 лип. 2007 р. № 897. - Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/cardnpd>

21. Положення про Державну службу кінематографії : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 7 берез. 2006 р. № 251. - Режим доступу : <http://dergkino.gov.ua/?fname=1186062050&level=0&templ=t1&mt=m>